

ŞEHİR TOPOĞRAFYASINA ETKİSİ BAKIMINDAN OSMANLI DÖNEMİ İSTANBUL YANGINLARI

KENAN YILDIZ*

Afetler söz konusu olduğunda akla ilk gelen olaylar yangınlar ile önüne geçilmesi mümkün olmayan ve birer *kıyâmet-i suğrâ* olarak tanımlanan depremlerdir. Söz konusu bu tanımlama, İstanbul'da meydana gelmiş olan yangınlar için de geçerli sayılabilir. Nitekim yangınların bir tehdit unsuru olarak, XX. yüzyılın ortalarına kadar halk ve devletin bilinçaltını meşgul etmiş olması buna delil olarak sunulabilir. Osmanlı coğrafyasına yönelen birçok Batılı gezginin eserlerinde yer alan İstanbul'la ilgili bölümlerde yangınlara özel bir başlık açmış olmaları, söz konusu bilinçaltı hakkında bir ipucu sayılabilir. Literatüre bakıldığında halk tarafından yangınların tekerrür etmesi mukadder ve kaçınılmaz bir durum gibi algılandığı düşünülebilir. Nitekim, James Dallaway'ın "Yangınlar o kadar sıktır ki, onsuz iki ay geçmez."¹ şeklindeki ifadesi de bunu teyit etmektedir. Diğer yandan, "İstanbul'un yangını, Anadolu'nun salgını"² şeklinde şöhret bulmuş olan deyimse, bu felaketin zihinlerdeki yerini halk diliyle anlatmaktadır.

Hâkim inşaat malzemesinin ahşap olduğu İstanbul'da kârgire doğru köklü bir değişimi öngören ilk ferman her ne kadar XVII. yüzyılda çıkarılmış olsa da,³ müspet bir sonuç alınması XIX. yüzyıla kadar pek mümkün olmamıştır. Bu gecikmenin ardında, coğrafik olarak bu kuşakta yaşanan şiddetli depremler, taş nakliyatı ve işçiliğinin pahalılığı, ahşap yapıların

ısınmasının kolay ve yeni modifikasyonlara elverişli olması ile halkın afetler sonrasında yok olan meskenlerini bir an önce yapmak zorunda olmaları gibi sebepler sıralanabilir. Şüphesiz ki, meydana gelmiş olan her yangınla birlikte şehrin topoğrafik yapısında da değişimler olmuştur.

Bu çalışmanın belirlenmiş bir sınırının olmasından dolayı İstanbul yangınlarının birçoğu hakkında tarih ve yer bilgisi verilmekle iktifa olunmuş, daha fazla ayrıntıya yer verilememiştir. Buna karşılık özellikle büyük yangınlara, etkiledikleri bölgeler ve yol açtıkları sonuçlar gibi farklı noktalardan vurgu yapılmak suretiyle daha kapsamlı bir şekilde değinilmiştir.

Osmanlı iskân politikası dolayısıyla fetihle birlikte İstanbul'da önemli ölçüde bir şenlenme ve imar dönemi yaşanmış, buna paralel olarak yerleşme alanı gittikçe büzüşerek suriçi ve yarımadaı aşmak suretiyle özellikle Galata ve Eyüp gibi merkezlerde nüfus toplanması olmuş ve zamanla yangınların önemli sebeplerinden biri olan sık yapılaşma ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, özellikle poyraz rüzgârının sık görüldüğü İstanbul'da, Haliç boyunca başlayan bir yangının güneybatıya doğru şehri etki altına alması kaçınılmaz olmuş ve sözü edilen bölge, Bizans dönemi de dâhil olmak üzere genellikle büyük yangınların başlangıç noktası olmuştur.

Bizans dönemi İstanbul'unda onlarca yangın meydana gelmiştir. Bunların önemli bir kısmı mezhep çatışmaları, yöneticilerden duyulan rahatsızlık ve halk tarafından yapılan taleplerin karşılık bulmaması gibi sebeplerle başvurulmuş kundaklamaya bağlı yangınlardır. Söz konusu dönemde çıkan yangınlar, şehrin kimi zaman baştan başa, kimi zaman da bölgesel olarak yeniden inşasını gerekli kılacak nispette etkili olmuştur.⁴

* TDV İslâm Araştırmaları Merkezi

1 James Dallaway, *Constantinople Ancient and Modern with Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago and to the Troad*, London 1797, s. 75.

2 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, İstanbul 1995, c. 2, s. 1077.

3 Bk. İstanbul Şer'iyye Sicilleri (İŞS), nr. 22, vr. 22b/169; Ahmed Refik Altnay, *On İkinci Asırda İstanbul Hayatı (1100-1200)*, İstanbul 1988, s. 21 (Zilkade 1107/Haziran 1696).

4 Bizans Dönemi yangınları hakkında genel bilgi için bk. Birsal Küçüksipahioğlu,

1- 1935'teki Galata yangınına tasvir eden resim (İBB İtfaiye Müzesi)

Osmanlı İstanbul'unda hemen her yüzyılda onlarca yangın meydana geldiği gibi, bunlardan birkaçı şehri baştan başa harabeye çeviren ve *ihrâk-ı azîm*, *harîk-i kebîr*, *harîk-i ekber* şeklinde adlandırılan büyük yangınlardır. Nitekim tüm kapı eşiklerinin altınla dolmasını engelleyen unsurun yangınlar olduğunu ifade eden deyim, İstanbul'un yangınla imtihanını özetler mahiyettedir. Selânikî'nin 1563-1600 yılları arasındaki otuz yedi yıllık bir süre içerisinde kaydetmiş olduğu yangın sayısının on yedi olması ise, yukarıdaki veciz ifadeyi örneklemektedir.⁵

Osmanlı İstanbul'unun gördüğü ilk yangın XV. yüzyılda meydana gelmiştir. Fatih Camii civarında çıkan ve tarihi tam olarak bilinmeyen yangında Sultanpazarı'ndaki 123 dükkân, 16 oda ve buraya yakın bir bölgedeki bazı dükkânlar yanmıştır.⁶ 1489'da Atmeydanı'nda barut ve mühimmat deposu olarak kullanılan Güngörmez Kilisesi'ne yıldırım düşmüştür. Barutun ateş alması ve

meydana gelen büyük bir patlamayla kilise ve çevresi harabeye dönmüş, birçok insan ölmüştür.⁷

1501'de Galata'da bir barut deposuna yıldırım düşmesi sebebiyle meydana gelen patlama ve çıkan yangında çevre bölgeler büyük ölçüde harabeye dönmüştür.⁸ Sadrazam Mesih Paşa'nın ölümüyle sonuçlanan bu yangın sonrasında sadrazam ve yeniçeri ağalarının yangınlara nezaret etmesi gelenekselleşmiştir.⁹ 1515'te Kapalıçarşı civarında çıkan yangında birçok dükkân ve mahalle yok olmuştur. Tavukpazarı'nda Atik Ali Paşa Vakfı'na ait dükkânları tamamen kül eden yangın, Gedikpaşa Hamamı'na sıçramadan söndürülmüştür. Yavuz Sultan Selim bu yangınla ilgili olarak, Tacizade Cafer Çelebi'nin “nefes-i âteşînidir” diyerek, Çaldıran Zaferi sonrasında Tacizade için verdiği idam kararına duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.¹⁰

Fetih sonrasında bilinen ilk büyük yangın olan 1539 Zindankapı (Baba Cafer Zindanı) yangını, surdışında bulunan zindan civarındaki zift ve katran dükkânlarının birinden başlamış ve yedi yüz civarında mahkûm yanarak ölmüştür.¹¹

⁵ “IV-VII. Yüzyıllarda İstanbul'da Doğal Afetler”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul Tarihi Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Faktörler*, ed. Said Öztürk, İstanbul, ts., s. 30-36; ayrıca, aynı eser içinde yer alan şu iki makale: Ebru Altan, “VIII-XI. Yüzyıllarda İstanbul ve Çevresinde Doğal Afetler”, s. 54; Muharrem Kesik, “İstanbul'da Doğal Afetler (1100-1250)”, s. 74-78.

⁶ Minna Rozen ve Benjamin Arbel, “Great Fire in the Metropolis: The Case of the Istanbul Conflagration of 1569 and its Description by Marcantonio Barbaro”, *Mamluk and Ottoman Societies: Studies in Honor of Michael Winter*, ed. David Wasserstein ve Ami Ayalon, New York 2005, s. 134.

⁷ TSMA, nr. E.11477'den nakleden Mustafa Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Âfetler”, *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, c. 1, s. 328.

⁸ Âşıkpaşazâde, *Âşıkpaşazâde Târîhi*, London 1970, s. 239-40; A. M. Schneider, “Brande in Konstantinopel”, *BZ*, 1941, c. 41, s. 389.

⁹ Âşıkpaşazâde, *Târîh*, s. 262-263.

¹⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1972, c. 1, s. 410.

¹¹ Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, çev. Mehmed Ata, İstanbul 1350, c. 4, s. 149.

¹² Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar”, s. 330; ayrıca S. Schweigger, seyahatnamesinde bir zindan yangınına değinmekte ve yetmiş kişinin öldüğünü ifade etmektedir. Schweigger'in bahsettiği yangın muhtemelen bahsi

2- Ayvansaray'da 1880'da meydana gelen yangının nereleri etkilediğini gösteren bir harita (İBB, Atatürk Kitaplığı)

Kanunî'nin Edirne'de bulunduğu 5 Şubat 1540'ta gece vakti çıkan yangında Eski Saray tamamen yanmıştır.¹² Bu zamana kadar her kimin evi ya da dükkânında yangın çıkmışsa, dikkatsizliğinin cezası olarak idamı gerekmektedir, sarayın sakini olan padişah için böylesi bir durum söz konusu edilemeyeceğinden bu gelenek son bulmuştur.¹³

1554'te Baba Cafer Zindanı yanındaki bir bakkal dükkânından başlayan yangın Tahtakale ve Odunkapısı'nı etkilemiş ve birçok mahkûm yanarak ölmüştür.¹⁴

28 Eylül 1569 yangını, XVI. yüzyılda meydana gelenler arasında en büyüğü olarak bilinmektedir.¹⁵ Beş aydır yağmurun yağmadığı ve evlerin kupkuru hâlde olduğu bir zamanda şehrin en kalabalık semti olan Yahudi mahallesindeki bir fırından çıkmış olduğu düşünülen yangından bölgedeki hiçbir ev kurtulamamış¹⁶ hatta

evlerden kârgir olanlar dahi aynı akıbete uğramıştır.¹⁷ Yeniçeri Ağası Cafer Ağa'nın, hastalığı sebebiyle yangın yerinde bulunamamış olmasını fırsat bilen yeniçerilerin söndürmeden çok yağmaya başvurmaları, felaketin büyümesine yol açmış¹⁸ ve Cafer Ağa bu olay sonrası görevinden alınmıştır.¹⁹

Kaynaklarda bir gün bir gece²⁰ veya bir hafta²¹ sürdüğü şeklinde farklı bilgilere rastlanılan yangınla ilgili olarak Venedik Elçisi Barbaro 15 Ekim 1569 tarihli raporunda, on sekiz gün geçmiş olmasına rağmen yangının tamamen söndürülemediğine dikkat çekmektedir.²² Hammer, Avrupalı bazı elçi raporlarına atıfla 36.000 evin bu yangında kül olduğunu söylemektedir.²³ Sonrasında çıkarılan bir fermanla halka, evlerinde birer merdiven ve çatılarında büyük bir fiçda su tutulması emri verilmiştir.²⁴

geçen Zindankapı yangını olmalıdır. Bk. Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk: 1578-1581*, haz. Heidi Stein, çev. S. Türkis Noyan, İstanbul 2004, s. 103.

¹² Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", s. 331.

¹³ Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", aynı yer.

¹⁴ Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", aynı yer.

¹⁵ Benjamin Arbel, *Trading Nations: Jews and Venetians in the Early Modern Eastern Mediterranean*, Leiden 1995, s. 8-11, 13-28, 62, 117, 140'tan nakleden M. Rozen & B. Arbel, a.g.m., s. 151. Venedik elçisi Barbaro, söz konusu yangının kasten çıkarıldığı şeklinde İstanbul'da bir söylenti dolaştığını bildirmektedir.

¹⁶ Rozen ve Arbel, "Great Fire in the Metropolis", s. 155, 157.

¹⁷ Selânikî Mustafa Efendi, *Tâih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, 2. bs., Ankara 1999, c. 1, s. 76.

¹⁸ Selânikî, *Tâih*, c. 1, s. 76-77; Hammer, *Tâih*, c. 6, s. 210.

¹⁹ Danişmend, *Kronoloji*, c. 2, s. 387.

²⁰ Selânikî, *Tâih*, c. 1, s. 76.

²¹ Peçuyul İbrahim, *Tâih*, İstanbul 1980, c. 1, s. 485; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr*, Bulak 1832, s. 449.

²² Rozen ve Arbel, "Great Fire in the Metropolis", s. 158.

²³ Hammer, *Tâih*, c. 6, s. 210.

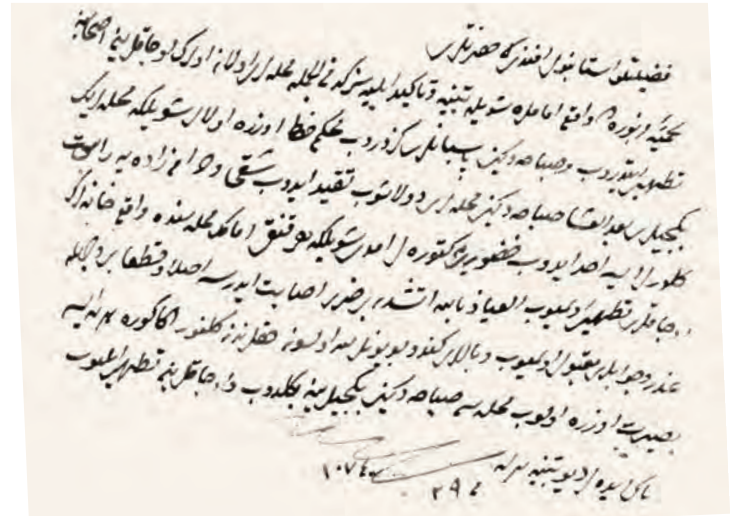
²⁴ Ahmet Refik Altınay, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591)*, İstanbul 1988, s. 60-61.

Mayıs 1574'te Matbah-ı Âmire'de kebab pişirilmesi sırasında bacadaki kurumun tutuşmasıyla büyüyen yangın Topkapı Sarayı'nın yanmasına neden olmuştur. Sarayın hademe odaları, kileri ve helvahanesiyle birlikte birçok nadide mutfak eşyası yanmış, Harem ise zarar görmemiştir. Mimar Sinan saray için yeni planlar hazırlamış ve mutfak (matbah) kısmını öncekine nazaran bir miktar genişletmiştir.²⁵

8 Nisan 1589'da Kapalıçarşı civarında çıkmış olan yangın, Yahudi mahallesiyle Bitpazarı'nı tamamen yok ederek Gedikpaşa Hamamı'na kadar ulaşmıştır. Yeniçeriler, bu yangını fırsata dönüştürerek yağma yapmışlardır. Aynı yıl çıkan diğer yangınlarda Tahtakale, Karaman Pazarı ve Saraçhane etkilenmiştir.²⁶ Bundan birkaç ay sonra Haziran 1589'da Tahtakale'de çıkmış olan yangını söndüren yeniçeriler, padişah tarafından kendilerine bahşiş verilmemiş olması gerekçesiyle başları olan Hızır Ağa'yı kovalayarak taşlamışlardır. Bunun üzerine Hızır Ağa Rumeli Beylerbeyliği'ne atanırken, yerine Mîr-i alem Mahmud Ağa getirilmiştir.²⁷ 1590'da Karaman Pazarı ve Saraçhane'de çıkan iki ayrı yangında dahli olduğu gerekçesiyle Mahmud Ağa da bu görevden alınmıştır.²⁸

17 Temmuz 1591 tarihinde çıkan Tophane yangını söndürmek üzere toplanan yeniçeriler, yangının kendiliğinden sönmesi üzerine geri dönerlerken Diyarbakır Beylerbeyi olan Deli İbrahim Paşa'nın, Erzurum Beylerbeyi'ken halka yaptığı kötü muamele ve bir yeniçeriye haksız yere öldürmüş olması gerekçesiyle konağını ateşe verip yağmalamışlardır.²⁹ Nisan 1592'de Ayasofya civarındaki Üsküplü Mescidi yakınında bir evden başlayan yangın çevredeki diğer evlere sıçrayarak zararlara yol açmış olmasına karşılık, yeniçerilerin gayrete gelip “bu def'a Müslimânlığa külli yoldaşlık idüp mu'avenet üzere” olmaları sonucu söndürülmüştür.³⁰ 28 Ağustos 1594'te Kurban Bayramı gecesinde Tavukpazarı yakınlarındaki Yenihan'da çıkmış olan bir yangın, İstanbul Ağası Mehmed Ağa ile acemi oğlanlarının çabaları sonucunda fazla büyümeden söndürülmüştür.³¹

Galata'da 28 Nisan 1596'da Ramazan Bayramı gecesi Mehmed Paşa Camii önündeki gemi malzemesi satılan

3- Yangına karşı ocakların temizletilmesi ve bekçilerin sabaha dek uyanık olması hususunda mahalle imamlarının uyarılması ile ilgili buyuruldu (İŞS, nr. 12, 148b-4.)

dükkânların birinden çıkan bir yangın, burada bulunan dükkânların tamamını yok etmiştir. Yeniçeriler gelmeden önce yangının kendiliğinden sönmüş olmasına sevinen halk canlarını kurtarmış olmaları kadar yeniçerilerin muhtemel yağmalarından kurtulmuş olmaktan dolayı da kendilerini mutlu saymıştır. Selânikî bu durumu şöyle nakleder: “Yeniçeri gaddârları ve sâ'ir evbâs gâretinden Müslimânlar halâs oldılar. Fe-emmâ âteş muntafî olup, her kişi mekânına avdet ider oldukda ... Hemen ehl ü iyâli can ile kurtulduğun ganîmet bildiler.”³² Fakat yeniçeriler buradan dönerlerken Tahtakale yakınlarında oturan Subaşı Rıdvan Çavuş'un evini yağmalamışlardır.³³ Bunun üzerinden bir ay geçmeden Mumhane'de başlayan ve yanındaki tüfekçilere sıçrayan yangın, barutun alev almasıyla yayılmış olsa da kısa sürede söndürülmüştür. Gündüz vakti olması dolayısıyla yeniçeriler yağmaya tevessül edememişler³⁴ fakat 1598 yılı içinde Fatih'te çıkan iki yangında, yaptıkları yağmalarla halka büyük zararlar vermişlerdir.³⁵ Aynı yılın Nisan ayında Ayasofya civarında bir ev yanmış, fakat etrafa sıçramadan söndürülmüştür.³⁶ 18 Şubat 1599'da Saraçhane'deki bir mescitle çevresini küle çeviren yangın, yeniçeri ağası ve veziriazamın gelmesi üzerine kısa sürede söndürülmüştür.³⁷

Eminönü Yahudi mahallesinde 22 Mayıs 1606'da meydana gelen yangın önemli zararlara yol açmıştır.³⁸

25 Selânikî, *Târih*, c. 1, s. 90.

26 Selânikî, *Târih*, c. 1, s. 213.

27 Selânikî, *Tarih*, c.1, s. 213-214.

28 Selânikî, *Tarih*, c. 1, s. 221.

29 Selânikî, *Tarih*, c. 1, s. 246-247.

30 Selânikî, *Tarih*, c. 1, s. 269.

31 Selânikî, *Tarih*, c. 1, s. 385.

32 Selânikî, *Tarih*, c. 2, s. 601.

33 Selânikî, *Tarih*, c. 2, s. 601.

34 Selânikî, *Tarih*, c. 2, s. 604.

35 Selânikî, *Tarih*, c. 2, s. 722, 739-740.

36 Selânikî, *Târih*, c. 2, s. 743.

37 Selânikî, *Târih*, c. 2, s. 795-796.

38 Mustafa Naîmâ, *Târih-i Naîmâ*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 2007, c. 1, s. 325.

4- 1720'de yeni bir tulumba yaparak yangınlarda farklı bir uygulamanın başlatıcısı olan Gerçek Davut Ağa'nın kabri (İBB, Atatürk Kitaplığı)

Hollanda elçisi Ernst Brinck, 1613-1614 yılları arasında toplam yedi yangının çıktığını bildirmekte ve 30 Mayıs 1613 tarihli yangının etkisi bakımından önemine işaret etmektedir.³⁹

Cibali'de, özellikle 1633 yılında çıkmış olan yangın rüzgâr dolayısıyla büyük zararlara yol açtığı gibi, devletin önemli bazı kararlar almasına neden olmuştur. Çok çaba harcandıysa da, şiddetli esen poyraz nedeniyle "tazarru' u du'adan gayri bir nesne ile müdâfa'aya imkân kalma"mış ve yangın üç gün devam ederek, ancak rüzgârın ters yöne dönmesiyle kendiliğinden sönmüştür.⁴⁰ Kâtib

Çelebi'nin aktardığına göre şehrin beşte biri bu yangında yok olmuştur.⁴¹ Sonrasında kahvehaneler, fitneye ve bir yangına sebep olabileceği gerekçesiyle IV. Murad tarafından kapatılmış, bazıları ise yıktırılmıştır. Bu yıkılan kahvehanelerin yerine, bekâr odaları ve muhtelif dükkânlar yapılmıştır. Ayrıca, bu yangının tütünden kaynaklandığı şeklinde bir bilginin kendisine aktarılması üzerine padişah, tütün içilmesini yasaklamıştır.⁴²

Balatkapı'da 31 Ağustos 1640'ta gece vakti mumhanelerin birinden başlayan yangın sahildeki

Tarihi", TD, 1973, sy. 27, s. 62.

41 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul 1287, c. 1, s. 154.

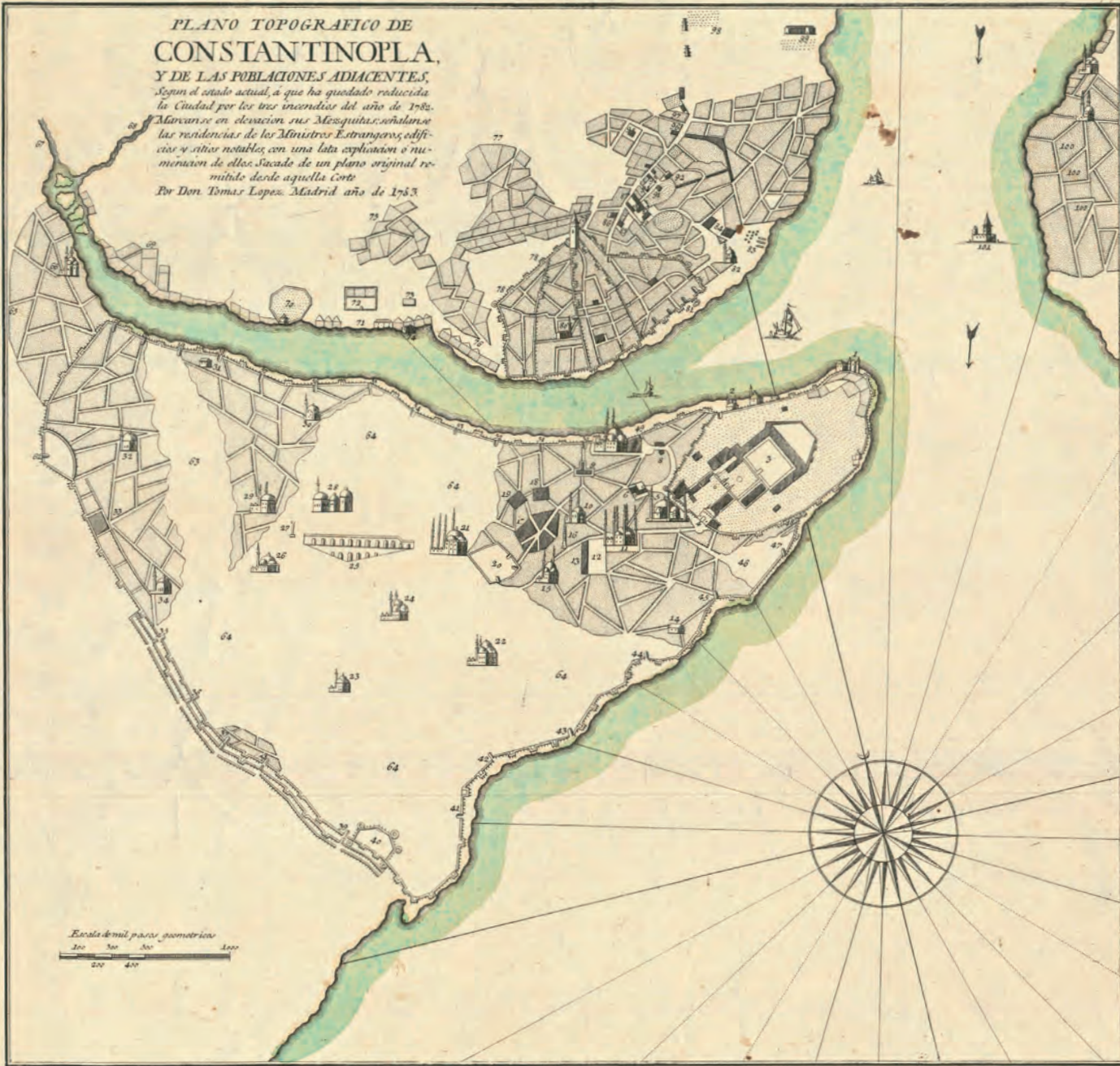
42 Kâtib Çelebi, *Fezleke*, c.1, s. 154-155; Naîmâ, *Târih*, c. 2, s. 755-757; Solakzâde Mehmed Çelebi, *Solakzâde Târihi*, İstanbul 1297, s. 752-753; Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 62.

39 B. J. Slot, "The Fires in Istanbul of 1782 and 1784 According to Maps and Reports by Dutch Diplomatic Representatives", *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1975-76, sy. 4-5, s. 47-48.

40 Naîmâ, *Târih*, c. 2, s. 754-755; Hrand D. Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar

PLANO TOPOGRAFICO DE
CONSTANTINOPLA,
Y DE LAS POBLACIONES ADYACENTES.

Segun el estado actual, á que ha quedado reducida
la Ciudad por los tres incendios del año de 1782.
Marcanse en elevacion sus Mesquitas, señalanse
las residencias de los Ministros Estrangeros, edifi-
cios y sitios notables, con una lata explicacion é nu-
meracion de ellos. Sacado de un plano original re-
mitido desde aquella Corte
Por Don Tomas Lopez. Madrid año de 1783.

Explicacion de los numeros de este Plano.

1. La Puerta del Serrallo.	27. Columna del Emperador Marciano.	52. La Puerta de la Madra.	79. Torre de Galata.
2. Donde el Gran Señor recibia al Almirante, quando entra
y sale la Esquadra.	28. Mesquita.	53. La Puerta de la Fuencaenta.	80. Mesquita de los Arabes.
3. El Serrallo y Palacio Imperial.	29. Mesquita de Sultan Selim I.	54. La Puerta de la Arina.	81. Ruinas del Tebón desde donde se echaba la cadena
que cerraba el Puerto.
4. La Puerta de Palacio.	30. Mesquita de la Rosa.	55. Puerta Santa.	82. Mesquita.
5. Santa Sofia Mesquita.	31. Batirio de los Griegos.	56. La Puerta de Babo.	83. Plaza de la Enderia.
6. La Puerta Otomana.	32. Mesquita de la Conquista.	57. La Puerta del Faval.	84. Top-jani, ó la Fundicria.
7. Mesquita nueva.	33. Palacio de Bolivar.	58. La Puerta de Balat.	85. Palacio de Succia.
8. Batirion del Sultan reynante.	34. Mesquita de la Puerta de Andinopla.	59. Aivan Serrai-capuati.	86. Palacio de Russia.
9. Mercado de drogas.	35. Puerta de Andinopla.	60. La Puerta nueva.	87. Residencia de los Ministros Estrangeros en el
Barrio de Bra.
10. Mesquita de Roman III.	36. Puerta del Corion.	61. Inconchó del 12 de Julio de 1782.	88. Palacio de Napoli.
11. Mesquita de Sultan Ahmet I.	37. Puerta Nueva.	62. Inconchó del 21 de Agosto de 1782.	89. Hospital de Torres Gatas.
12. Hipodrom.	38. Puerta de Soboras.	63. Barrio de Joh.	90. Palacio de Francia.
13. Ruinas del Palacio de Constantino.	39. Puerta de las Siete Torres.	64. Mesquita donde los Sultanes se citan el Yázar.	91. Palacio de Alemania.
14. Batirio de Armerio.	40. Las Siete Torres, donde encierran los Ministros
Estrangeros, en caso de ruptura.	65. Rio.	92. Casa del Plenipotenciario de España.
15. Mesquita de Sultan Beyazet.	41. Puerta de la Granada.	66. Haskioi (Lugar).	93. Palacio de Holanda.
16. Columna de Constantino.	42. Puerta de Sanata.	67. Sitio Imperial.	94. Palacio de Inglaterra.
17. Mercado.	43. Puerta de David Pashá.	68. El Aconchal.	95. Palacio de Prusia.
18. La Lonja.	44. Puerta Nueva.	69. El Baño.	96. Hospital de Portoforo.
19. La nueva Lonja.	45. Puerta de la Arona.	70. El Palacio del Capitan Baxi.	97. Cementerio.
20. Palacio viejo.	46. Inconchó del Mes de Mayo de 1782.	71. La Intendencia de la Merina.	98. Sitio Real.
21. Mesquita de Seliman I.	47. La Puerta rota.	72. Barrio de Galata, llamado Kasim Pashá.	99. Sitio de Sicutari.
22. Mesquita de Mustafa III.	48. La Puerta de Ahoz-capu.	73. Almacan publico de granos.	100. La Torre de Leandro.
23. Mesquita de Mustafa Pashá.	49. La Puerta del Jardin.	74. Lugar de San Demetrio.	
24. Mesquita de Mahomet hijo de Seliman.	50. La Puerta del Bocado.	75. Ciudad de Galata.	
25. Conductos de agua del Emperador Valente.	51. La Puerta de la Carcel.		
26. Mesquita de Mahomet II. Conquistador de			

Se hallará este con todas las obras del autor y las de su hijo, en Madrid, en la Calle de las Carretas.

M-77

6- 1858'deki İstanbul yangını ve söndürme çalışmaları (Illustration)

evlere ulaşmış, şiddetli rüzgâr sebebiyle suriçine sirayet etmiş ve buradaki bazı evler yanmıştır. Çarşamba'da bulunan Fethiye Camii'ni de küle çeviren bu yangın Fenerkapı, Yavuz Selim, Çukurbostan ve Fatih'e kadar uzandıktan sonra öğle vaktinde sönmüştür.⁴³ Aynı tarihte Galata İskelesi'nden başlayan yangından etkilenen bir geminin barutuna ateş değmesiyle meydana gelen patlama neticesinde Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın yüzü yanmış ve bu durum paşanın devlet işlerinden üç ay boyunca uzak kalmasına sebebiyet vermiştir.⁴⁴

26 Haziran 1645'te Beyazıt'ta Darphane yakınındaki bir başçı dükkânından başlayarak yayılmış olan yangının en önemli özelliği, tarihî değeri olan birçok esere zarar vermiş olmasıdır. Gece başlayıp ertesi gün akşamına kadar devam eden yangın, poyrazın etkisiyle Beyazıt Camii medreselerinden itibaren Langa'ya uzanmış, sahil

tarafından Kumkapı'yı etkileyerek Kadırga Limanı ve Yenikapı'ya kadar ulaşmıştır. Yanan yerler arasında Beyazıt Haremi kapıları, Yahni Kapan Sarayı, Sultan Beyazıt Hamamı ile Kumkapı'da bazı Rum ve Ermeni kiliseleri bulunmaktadır.⁴⁵ Bu sırada henüz dokuz yaşında olan Eremya Çelebi, afet bölgesini inceleyen Sultan İbrahim'in harap olmuş kiliselerin tamiri için bizzat emir verdiğini nakletmektedir.⁴⁶

20 Kasım 1652'de Ali Paşa İmareti civarındaki Esirhanı'ndan çıkan yangın, sert esen rüzgârın etkisiyle Çarşıkapı'da Tavukpazarı ve Kapalıçarşı etrafına yayılmış, Gürcü Paşa Sarayı, Valide Hamamı, Elçi Hanı, Mahmut Paşa Çarşısı ve Mercan Camii çevresi yanmıştır. Yangın, Eski Saray ve Beyazıt Camii'ne kadar ulaşmış olup Valide Hamamı'yla Şahkulu Medresesi arasındaki yerler ve Sedefçiler Çarşısı'nın tamamı harap olmuştur. Yangının

43 Naîmâ, *Târih*, c. 2, s. 947.

44 Naîmâ, *Târih*, c. 2, s. 946; Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 63.

45 Naîmâ, *Târih*, c. 3, s. 1064; Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 63-65.

46 Andreasyan, "Eremya Çelebi'nin Yangınlar Tarihi", s. 64-65.

diğer bir koluysa, Gedikpaşa ve Kadırga Limanı'na kadar uzanmıştır.⁴⁷ Aynı yıl içinde 26 Nisan'da Yenikapı Surp Sargis Kilisesi'nde çıkan bir yangın etrafa yayılmadan söndürülmüş, fakat kiliseden geriye sadece dört duvar kalmıştır.⁴⁸ 18 Mayıs 1653'te Odunkapısı'nda başhanelen çıkararak yayılmış olan yangın Haliç kıyısı boyunca etkili olmuş, Yemiş İskelesi, Zindankapı, Hasır İskelesi bölgesindeki ev ve dükkânlarla kârgir arpa ambarları yanmıştır. Ahi Çelebi Camii ve Mahkemesi olarak da bilinen Kanlı Fırın Camii bu yangında zarar görmüştür.⁴⁹

Karaköykapısı'nda Nisan 1660'ta çıkan yangın Galata'nın yaklaşık dörtte üçüne büyük zararlar vermiştir.⁵⁰ Eremya Çelebi bu yangında Rumlara ait dört ve Frenklere ait yedi kilisenin yandığını bildirmektedir.⁵¹ Yangın sonrasında söz konusu kiliselerle ilgili gerçekleştirilen tasarruflar sicil kayıtlarından tespit edilebilmektedir. Buna göre kiliselerin bir kısmı kamulaştırılarak devlet tarafından değerlendirilmiştir.⁵² Bu yangından üç ay sonra 24 Temmuz 1660 tarihinde Odunkapısı'ndan başlamış olup kırk dokuz saat süren ve şehrin üçte ikisini küle çeviren büyük bir yangın meydana gelmiştir. Eminönü'nde yer alan Yeni Cami bu yangın sonrasında yeniden yapılmaya başlanmış ve buna paralel olarak bölgede nüfus ve mimari yönlerinden önemli bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir.⁵³

24 Temmuz 1665 tarihli Topkapı Sarayı yangını, Harem'in günümüzdeki yapısına dönüşmesine sebep olması bakımından önemlidir. Bir cariyenin kundaklaması sonucu çıkan yangın büyük zararlara yol açmış ve Harem'in yanı sıra Adl Köşkü, divan toplantılarının yapıldığı Kubbealtı binası, Dış Hazine, defterhanelerin

üstü, Dârüssaâde Kapısı, Karaağalar odaları, Valide Sultan kısmı ve mutfaklar tamamen yanmıştır. Bu yangın sırasında Harem halkı Çayır Köşkü'ne ve oradan da Eski Saray'a naklolunmuşlardır.⁵⁴

Kundaklama sonucu çıkan bir başka yangına ise, sahibinden değnek yiyerek buhrana girmiş olan bir cariyeye sebep olmuştur. Cariye, intikam duygusuyla 4 Şubat 1673'te sahibinin evini ateşe vermiş ve büyüyerek yan binalara sıçrayan yangında Valide Hanı'na kadar seksen dükkân küle dönmüştür.⁵⁵ Nisan 1677'de Tersane Bahçesi'ndeki köşklere harem tarafında çıkan yangın, padişaha ait olan camlı ve kafesli köşklere sıçramadan söndürülmüştür.⁵⁶ Nisan 1679'da Fener Kapısı civarında, Mart 1680'de Mahmut Paşa Çarşısı'nda çıkan yangınlardan birçok bina zarar görmüştür.⁵⁷ Ekim 1681'de Galata'da çıkan yangında yine birçok ev ve dükkân küle dönmüştür.⁵⁸ 1682'de Uzunçarşı'da İbrahim Paşa Camii yakınında yangın çıktığını gösteren bir belgeye göre, harikzedelere yardımda kullanılmak üzere Kaymakam Paşa'ya Hazine-i Âmire'den 32.000 akçe aktarılmıştır.⁵⁹ 1683 yılı başlarında Tavşantaşı'nda bir evden başlayarak birçok meskeni etkileyen ve sert esen rüzgârla birlikte etki alanını genişleten bir yangında Beyazıt Camii'nin bir minaresi tutuşmuştur.⁶⁰ 1683 yılı Mart ayında Galata'da Kurşunlu mahzen tutuşmuş ve içeride bulunan kalafat malzemesi on beş gün boyunca yanmıştır.⁶¹ Nisan 1683'te Odunkapısı'ndan başlayan bir yangın ise, Ayazmakapısı'na, oradan surları aşarak Süleymaniye'ye kadar uzanmış ve 1.000'den fazla ev yanmıştır.⁶²

8 Ağustos 1687'de Eski Saray'ın kapısına yakın bir evden başlayan yangında 500'den fazla ev ve 1.000'den fazla dükkân yanmıştır. Bundan kısa bir süre sonra 11 Eylül 1687'de yine Eski Saray'da çıkan bir yangında sarayın birçok bölgesi harap olmuştur. Bu yangının dikkat çeken bir sonucu olarak Sultan II. Ahmed'in annesi Muazzez

47 Naîmâ, *Târih*, c. 3, s. 1427; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, c. 2, s. 382.

48 Eremya Çelebi Kömürçüyan, *İstanbul Tarihi: XVII. Asırda İstanbul*, çev. Hrand D. Andreasyan, haz. Kevork Pamukçyan, 2. bs., İstanbul 1988, s. 84.

49 Naîmâ, *Târih*, c. 3, s. 1470; Ergin, *Mecelle*, c. 3, s. 1188.

50 Silâhdar Fındıklılı Mehmed, *Zeyl-i Fezleke (1065-22 Ca. 1106 / 1654-7 Şubat 1695): Tahlil ve Metin*, haz. Nazire Karaçay Türkal, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, s. 207; P. Ç. İnciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. ve notlar Hrand D. Andreasyan, 2. bs., İstanbul 1976, s. 84-85, Andreasyan'ın 147 no'lu notu; Kevork Pamukçyan, *İstanbul Yazıları*, haz. Osman Köker, İstanbul 2002, s. 102-105.

51 Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 223-226; İnciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s. 84-85.

52 Zikri geçen kayıtlar için bk. İŞS, 9, 86b/2 (17 Z[ihlicce] 1071/13 Ağustos 1661), 96b/3 (21 Z 1071/17 Ağustos 1661), 96b/4 (21 Z 1071/17 Ağustos 1661), 97a/1-2 (21 Z 1071/17 Ağustos 1661), 140b/1 (25 M[uharrem] 1072/20 Eylül 1661), 140b/3 (21 M 1072/16 Eylül 1661), 247b/1 (28 Cemaziyevvel 1072/19 Ocak 1662), 253b/2 (10 Cemaziyelâhir 1072/31 Ocak 1662); ayrıca bk. Kenan Yıldız, *1660 İstanbul Yangınının Sosyo-Ekonomik Tahlili*, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012, s. 174-176.

53 Bu yangın, müstakil bir başlık olarak ele alınmıştır.

54 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 408; *Târih-i Nihâdî (152b-233a) (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, haz. Hande Nalan Özkasap, yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004, s. 61.

55 Antoine Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar: 1672-1673*, haz. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik, Ankara 1973, c. 2, s. 14.

56 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 685.

57 Râşid Mehmed Efendi, *Târih-i Râşid*, İstanbul 1282, c. 1, s. 353, 359.

58 Râşid, *Târih*, c. 1, s. 377.

59 BOA, İE.ML. 42/4035 (5 Z 1093/5 Aralık 1682).

60 Râşid, *Târih*, c. 1, s. 389-90.

61 Râşid, *Târih*, c. 1, s. 391.

62 Râşid, *Târih*, c. 1, s. 391.

7- 1865 Hoca paşa yangını ve yayılma alanı (l'illustration)

Sultan yaşadığı korkudan dolayı ertesi gün vefat etmiştir.⁶³

1688'de Şehremini Çarşısı yakınlarında inşa edilmiş olan İstanbul Baruthanesi, Eylül 1698'de bir kıvılcımın değmesi sonucu infilak etmiş, çevrede bulunan 400'den fazla ev yanmış, Aksaray, Fatih ve Silivrikapı semtlerindeki yüksek binalar bu patlamadan dolayı zarar görmüştür.⁶⁴ Baruthanenin şehir içinde bulunmasının taşıdığı riskin bu şekilde tecrübe edilmiş olması sonucu yeni baruthane Bakırköy taraflarında İskender Çelebi Bahçesi'ne yapılmıştır.⁶⁵ Fakat 24 Ağustos 1707 tarihine gelindiğinde burası da bir kıvılcımın değmesi sonucu öncekiyle aynı akıbete uğramıştır.⁶⁶

8 Mart 1688 gecesinde Balıkpazarı Kapısı'nda bir meyhaneden başlayan yangın, Hasır İskeleye'ne kadar

olan yerleri ve Eminönü Mısır Çarşısı'ndaki dükkânları etkilemiştir. Rüstem Paşa Camii çevresindeki dükkân ve mahzenler, Balkaparı, Uzunçarşı, Mercan Çarşısı, Mahmutpaşa, Alacahamam, Valide Hanı ve İbrahim Paşa Camii'nin çevresi bu yangından zarar görmüştür. Yeniçerilerin, yangını söndürmek için bir şey yapmamış olmaları sebebiyle yaklaşık 1.500 ev ve 5.000 dükkân yok olmuştur. Söndürme işi için yeniçerileri teşvik eden çabalar olduysa da fayda etmemiştir. Bu durum, yeniçeriler ve idarecilerin ifadesiyle *Silahdar Tarihi*'nde şöyle nakledilmektedir:

... 'kul tâ'ifesi hıyânet edip sancak-ı şerîf çıkarıp kulu kırmak hoş mudur, ko yansın! şehirli keferesi' deyip el çekdiler vüzerâ ve ocak ağaları 'din gayretidir, goldaşlar!' diye gördüler müfîd olmamağla ...⁶⁷

Mayıs 1690'da Eyüp Çarşısı'ndaki bir dükkândan başlayan yangın, etraftaki diğer dükkânlara sıçramış ve

63 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 1070.

64 Râşid, *Târih*, c. 2, s. 441.

65 Râşid, *Târih*, c. 2, s. 442.

66 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 232.

67 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 1145.

Eyüp Camii'ne zarar vermiştir. Caminin hünkâr mahfli, bir minaresi ve kubbesi yanmıştır. Zarar gören yerler tamir edilerek caminin üç ay sonra tekrar ibadete açılması sağlanmıştır.⁶⁸ 3 Ocak 1691 gecesi Mısır Çarşısı'ndaki bir dükkândan başlamış olan yangınsa, bir kaza sonucu büyük zararlara yol açmıştır. Bekçiler ve yardıma gelen birkaç kişi tarafından ateşin üzerine yanlışlıkla dökülen petrol yağı, yangını daha da güçlendirmiştir. Ertesi gün akşam vaktine kadar sürmüş olup kendi kendine sönmüş olan yangından dolayı Çarşı içindeki dükkânlarda bulunan 1.000 kese para ile birlikte birçok değerli mal yanmıştır. Silahdar, yangının verdiği zararı şöyle nakleder: “Ve birkaç güne değin içine girilmeyüp der-mahzen bin kîse kadar nukûddan gayrı Hind ve Acem ve Yemen ve Frenk ve Rûm ve Mısır metâ'ından altı bin kîselik eşyâ-yı nefise ihrâk olduğın, ashâb-ı dekâkîn haber virdiler. Ve demür kapulu birkaç mahzen kurtulup, hâricde olan dekâkîn ve mahzene isâbet itmeyüp ancak boşaldup kaçırdılar.”⁶⁹

7 Haziran 1693'te Cibali Kapısı'nda Karanlık Mescit Mahallesi'ndeki bir dükkândan başlayan yangın, rüzgârın etkisiyle genişlemiş, Salih Paşa Camii, Zeyrek ve Atpazarı'na kadar uzanarak bu bölgelerdeki üç mahallede bazı sinagog ve kiliseler, 11 mescit, 838 ev, 98 dükkân, 3 medrese ve 1 mektebin yanmasına yol açmıştır.⁷⁰

5 Eylül 1693'te Odunkapısı'ndan başlamış olan bir yangında ilk olarak Yahudi evleri, gümrük mahzen ve dükkânları yok olmuştur. Rüzgâr sebebiyle Cibali Kapısı yakınlarında surları aşan yangın, Cerrahpaşa Camii civarına kadar olan bölgeleri iki kol hâlinde yakmıştır.⁷¹ Bundan çok kısa bir süre sonra 17 Eylül 1693'te Ayazmakapısı dışında tekrar bir yangın çıkmıştır. Çevrede bulunan dükkânlar ve kereste depolarının tutuşması üzerine yangın Odunkapısı'ndan surları aşmış ve buradan Süleymaniye'ye kadar ilerlemiştir.⁷²

Ocak 1695'te Kapalıçarşı civarında az sayıda ev ve dükkânı etkileyen bir yangın meydana gelmiştir.⁷³

68 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 1145; Râşid, *Târih*, c. 2, s. 119.

69 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 1358-1139.

70 Silâhdar, *Zeyl-i Fezleke*, s. 1486. Yanmış olan üç sinagog ve bir Ermeni kilisesinin tamir izinleri için bk. Ahmet Refik, *On İkinci Asırda İstanbul Hayatı*, s. 10.

71 Râşid, *Târih*, c. 2, s. 254-255, 482; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 51.

72 *Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 51; Râşid, *Târih*, c. 2, s. 255; Schneider, “Brand in Konstantinopel”, s. 394.

73 Râşid, *Târih*, c. 2, s. 287.

8a-b-c-d-e 1826-1874 dönemine ait yangın söndürmede kullanılan mahalle tulumbaları (İBB İtfaiye Müzesi)

9- 1826-1874 dönemine ait bez sarıncık (İBB İtfaiye Müzesi)

10a-b XIX. yüzyıla ait çardaklı tulumbalar (İBB İtfaiye Müzesi)

11- 1908 yangını sonrası şehrin görünümü

7 Mayıs 1696'da Galata'da çıkan bir yangında St. Benoit Kilisesi yanmıştır.⁷⁴ Ayrıca, bu yangında Fransızlara ait Capuchin ve Cizvit kiliseleri zarar görmüş ve Fransız elçisinin padişaha sunduğu bir arz üzerine söz konusu kiliseler için tamir izni verilmiştir.⁷⁵ Kemankeş Kara Mustafa Paşa Camii de bu yangında kül olan diğer yerler arasındadır.⁷⁶

Galata'da meydana gelen bu son yangın dolayısıyla Haziran 1696'da çıkarılan bir ferman oldukça önemli özellikler taşımaktadır. Devletin yangınlardan dolayı sıkıntılara girdiği ve bunun ancak yapı malzemesinin değiştirilmesiyle önüne geçilmesinin mümkün olabileceği şeklinde beliren bir kanaati içermektedir. Söz konusu ferman, gerek Galata'da yanan yerler ve gerekse İstanbul'da bundan sonra yapılacak binaların artık Halep, Şam ve özellikle Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kullanılmakta olan "taş ve kireç ve çamur ile binâ olunması"ni emretmektedir.⁷⁷

⁷⁴ Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, s. 225.

⁷⁵ Belgeler için bk. İŞS, 23, 10(2)b/1 (Cemaziyelâhir 1108/Ocak 1697), 27b-28a (18 Receb 1108/10 Şubat 1697) ve 60a-b (Şaban 1108/Mart 1697).

⁷⁶ Tamir hüccetleri için bk. İŞS, 23, 62b/2 (10 Ş 1108/4 Mart 1697) ve 63a/1 (10 Şaban 1108/4 Mart 1697).

⁷⁷ İŞS, 22, 22b/169; Ahmet Refik, *On İkinci Asırda*, s. 21.

A. M. Schneider, XVIII. yüzyıla dair ilk kayıt olarak 23 Haziran 1700'de gece çıkan bir yangında 100'den fazla evin yok olduğunu söylese de yangının başlangıç noktası hakkında herhangi bir bilgi vermemektedir.⁷⁸

4 Aralık 1701'de Kapalıçarşı'da çıkan yangın Mısır Çarşısı'nın çevresini sarmış, daha sonra Sipah Çarşısı, Kebeciler Hanı, Bitpazarı ve Mercan Çarşısı bölgesindeki dükkânlar küle dönmüştür.⁷⁹ Yangın sonrasında Kaymakam Çerkes Osman Paşa, "Buna ne çâre idelim ki; bu şehrin âb-ı rûyî olan bu çarşu bazar ihrâkdan emîn ola?" diyerek şehir ileri gelenlerinin görüşlerine başvurmuştur. Ortak kanaat olarak bundan sonra Kapalıçarşı'da yeniden inşa edilecek dükkânların kârgir yapılmasının gerektiği sonucuna varılmış ve Sultan II. Mustafa'ya sunulan bir arz sonucunda, o zamana kadar ahşap olan çarşının kârgir olarak yapılması yönünde bir ferman çıkarılmıştır.⁸⁰

Alacahamam civarında 1703'te çıkmış olan yangının

⁷⁸ Schneider, "Brande in Konstantinopel", s. 395.

⁷⁹ Râşid, *Târih*, c. 2, s. 523.

⁸⁰ Silâhdar Fındıklılı Mehmed, *Nusretname: Tahlil ve Metin* (1106-1133/1695-1721), haz. Mehmet Topal, doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001, s. 512. Buna rağmen Çarşı, 27 Nisan 1750 tarihinde tekrar yanmıştır. Bk. Halil İnalçık, "İstanbul'un İncisi Bedestan", *İktisat ve Din*, haz. Mustafa Özel, 2. bs., İstanbul 1997, s. 125.

söndürülmesi, veziriazamın ve tahta yeni çıkmış olan III. Ahmed'in yangın mahalline gelmiş olmalarına rağmen uzunca bir vakit almıştır. Bu yangında Haseki ve Sultan hamamları çevresindeki ev ve dükkânlar yanmış olup, yalnızca kârgir yapılı olan Ketenciler Çarşısı'ndaki dükkânlar herhangi bir zarara uğramamıştır.⁸¹

15 Ocak 1706'da Galata'da Kalafatçılar'da başlayan yangın Tersane'deki kereste deposuna sıçramıştır. Padişah tarafından yangından sorumlu tutulan Kaptanıderya Abdurrahman Paşa ibret olması için idam edilmiştir.⁸² 12 Haziran 1707'de Vezneciler Çarşısı'nda çıkan yangında buradaki dükkânlar ve birkaç ev yanmıştır.⁸³ 31 Temmuz 1708'de Eyüp İskelesi'nde bulunan başhaneden çıkan yangın caddenin iki yanındaki yalı ve evleri küle çevirmiştir.⁸⁴ 8 Kasım 1708'de Hocapaşa'da Hobyar Camii yakınında bir evden başlayan yangının bir kolu çevredeki şerbetçi dükkânlarıyla Mahmut Paşa Hamamı karşısındaki çeşmeyi yakmış ve ikinci bir kol ise Ciğalazade Sarayı'nın arkasından itibaren buradaki cami, Rüstem Paşa Medresesi, Daye Hatun Camii ve İpekçi bodrumu ile evleri küle çevirmiştir.⁸⁵

Fakir ve kimsesiz Havva isimli bir kadına, evinin yeniden inşası için Hazine-i Âmire'den yapılan 17.000 akçelik yardımla ilgili belgeden, her ne kadar çapı ile ilgili bir bilgi olmasa da, 1710'da Beşiktaş'ta bir yangın çıktığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yardım, ser-mimarân-ı hassa tarafından bizzat gerçekleştirilmiştir.⁸⁶

23 Ocak 1715'te fırtınalı bir günde Galata Azapkapı'da meydana gelen bir yangın kısa sürede sönmüştür.⁸⁷ 9 Temmuz 1715'te Beyazıt Camii çevresinde başlayan bir yangın Kumkapı'ya kadar uzanmıştır.⁸⁸ Mart 1716'da Fatih Karaman Çarşısı'nda ve yine aynı yılın Kasım ayında Saraçhane'de yangınlar çıkmıştır.⁸⁹

17 Temmuz 1718'de Cibali'de başlayan bir yangın poyraz sebebiyle genişlemiştir. Muhtelif kollara ayrılarak Unkapanı, Zeyrek, Vefa, Süleymaniye, Şehzade Camii'nin bir kısmı ve çevresi, Yeniçeri Odaları, Çukurçeşme, Laleli Çeşme, Aksaray, Altı Mermer, Atpazarı, Fatih, Kocamustafa Paşa, Kumkapı gibi geniş bir sahayı etkisi altına almış ve

yirmi yedi saat sürmüştür.⁹⁰ 51.000 ev, 2283 dükkân, 171 cami, 152 saray, 80 değirmen, 98 fırın ve 1.601 mektep bu yangında yok olmuştur.⁹¹ İnciciyan'ın bildirdiğine göre ölü sayısı 15.000'i bulmuştur.⁹² Yangın sonrasında muhtemel karaborsacılığa (*ihdikâr*) karşı ciddi tedbirler alındığı ve İzmit'ten getirilen kerestelerin yüksek fiyatla satılmasını engellemek için emirler çıkarıldığı⁹³ gibi, ahşap usta sayısının yetersizliği sebebiyle Midilli, Maydos ve Kayseri taraflarındaki neccarların İstanbul'a gönderilmesi sağlanmaya çalışılmıştır.⁹⁴ Harap olup yeniden yapılamamış olan cami ve mescitlerin inşa işleri ise, çıkarılan bir fermanla devlet adamlarına havale edilmiştir.⁹⁵

22 Temmuz 1719 gecesi Gedikpaşa'da çıkan yangın evlerin birbirine yakınlığı sebebiyle genişlemiş, bundan bir yıl önce Kumkapı'da yanmış ve henüz yapılmış olan İbrahim Paşa Camii diğer muhtelif yerlerle birlikte bu yangında tekrar yanmıştır.⁹⁶ Yangın sonrasında çıkarılan bir fermanla binalara bazı nizamlar getirilmiştir.⁹⁷

1720'de Gerçek Davud Ağa tarafından yapılan tulumba ile yangınlara müdahalede farklı bir uygulamaya geçilmiştir. Bu tarihte kurulan Tulumbacı Ocağı, yangınlardan sorumlu bir teşkilat olarak öne çıkmıştır.⁹⁸ Tulumbanın sağladığı fayda *Râşid Târihi*'nde "tulumbacılar ihdâs ve tertîb olunduğu günden beri vukû' bulan harîkler bi-inâyetillâhi te'âlâ çendân mütemâdî olmayıp suhûlet üzre zamân-ı yesîrde müntafî olduğu" şeklinde belirtilmektedir.⁹⁹ Buna karşılık, daha ileri dönemlerde tulumbanın yetersiz kaldığı da bilinmektedir. Bu durumu O. Nuri Ergin, "Tulumbanın ihdâsından sonra yangınlar eksilmedikten mâadâ en büyük yangınlar bilâkis daha sonraları vâki olduğundan tulumbanın fâidesi de mahdud kalmıştır."¹⁰⁰ şeklinde tespit etmektedir.

81 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 84-85.

82 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 183-184.

83 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 222.

84 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 248.

85 Râşid, *Târih*, c. 3, s. 253.

86 BOA, MAD. 2483, s. 248 (3 Zilkade 1121/4 Ocak 1710).

87 Râşid, *Târih*, c. 4, s. 33.

88 Râşid, *Târih*, c. 4, s. 95.

89 Râşid, *Târih*, c. 4, s. 188.

90 Râşid, *Târih*, c. 5, s. 18-20.

91 Schneider, "Brande in Konstantinopel", s. 395.

92 İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s. 68.

93 *124 Numaralı Mühimme Defteri (H. 1128-1130)*, haz. Ömer Bıyık, yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2001, s. 333-334, 336, hüküm: 98/339, 99/342.

94 *124 Numaralı Mühimme*, s. 342-43, hüküm: 101/349; 102/350; 102/351.

95 Râşid, *Târih*, c. 5, s. 160-161.

96 Râşid, *Târih*, c. 5, s. 164.

97 Ahmet Refik, *On İkinci Asırda*, s. 66-67.

98 Râşid, *Târih*, c. 5, s. 441-442. Konu hakkında bilgi için bk. Kenan Yıldız, "Yeni Belgeler Işığında Tulumbacıbaşı Gerçek Davud Ağa ve Tulumbacı Şeritçileri Esnafı", *Kitaplara Vakfedilmiş Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, haz. Hatice Aynur, Bilgin Aydın, Mustafa Birol Ülker, İstanbul 2014, c. 1, s. 557-586.

99 Râşid, *Târih*, c. 5, s. 442.

100 Ergin, *Mecelle*, c. 2, s. 1098.

12- Sultanahmet ve çevresinin XX. yüzyıl başlarında bir yangın sonrası görünümü

Nitekim tulumba sonrası dönemde İstanbul'un muhtelif bölgelerinde çıkan yangınlar şehre büyük zararlar vermeye devam etmiştir.¹⁰¹ Örneğin, 27 Temmuz 1729'da Balat'ta çıkan yangın şehrin sekizde birini yok etmiştir.¹⁰² 1730'da Fındıklı ve Şengül Hamamı civarında,¹⁰³ 1731'de Galata'da çıkan yangınlar büyük zararlara yol açmıştır.¹⁰⁴ 1732 Nisan'ında iki gün arayla Koska ve Molla Gürani'de çıkan yangınlar yine birçok binayı harabeye çevirmiştir.¹⁰⁵

¹⁰¹ Râşid, *Târih*, c. 5, s. 209, 306-307, 309, 429, 441-442; Çelebizâde Âsım, *Târih*, İstanbul 1282, s. 11, 68, 77, 120, 178, 224, 243, 254, 255, 267, 272, 370, 374, 409, 416, 491, 295.

¹⁰² Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", s. 353-355.

¹⁰³ *Subhî Tarihi: Sâmi ve Şâkir Tarihleri ile Birlikte 1730-1744 (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, İstanbul 2007, s. 42, 47.

¹⁰⁴ İnciciyan, *XVIII. Asırda İstanbul*, s. 84.

¹⁰⁵ *Subhî Tarihi*, s. 153.

Aynı yıl içinde Eyüp,¹⁰⁶ Kasımpaşa, Beyazıt ve Ayakapı'da,¹⁰⁷ 1733'te Fatih'te Zülali menziline,¹⁰⁸ 1735'te Unkapanı, Tophane ve Şehzadebaşı'nda yangınlar çıkmıştır.¹⁰⁹

1740'ta Bâbüâli'de bir yangın çıkmış, her ne kadar bina tamamen kül olmadıysa da, yangından bir hafta sonra, henüz hararetini kaybetmemiş olan enkazın üzerine bırakılan otların tutuşmasıyla kalan bina tamamen yok olmuştur.¹¹⁰ Bu yangından sonra 1740-1742 yıllarında Üsküdar, Beyazıt, Ayasofya, Kulebostanı, Sultanahmet, Kasımpaşa, Kadırga Limanı ve Şehzadebaşı'nda muhtelif zamanlarda yangınlar

¹⁰⁶ Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", s. 355.

¹⁰⁷ *Subhî Tarihi*, s. 164, 171, 179.

¹⁰⁸ *Subhî Tarihi*, s. 212.

¹⁰⁹ *Subhî Tarihi*, s. 249, 256.

¹¹⁰ *Subhî Tarihi*, s. 612-614.

meydana gelmiştir.¹¹¹ 1744'te Fatih'te Kanlı Fırın'da, 1745'te Tersane'nin mühimmat deposunda, Fener'de bulunan Kiremit Mahallesi'nde yangınlar çıkmıştır.¹¹² Söz konusu mühimmat deposu daha sağlam bir şekilde yeniden inşa edilmiştir.¹¹³ 1746 yılında ise Hocapaşa'da Hobyar Mahallesi, Galata, Balatkapısı ve 1747'de Samatya'da yangınlar çıkmıştır.¹¹⁴ 4 Şubat 1750'de Küçükpazar'da çıkan yangın rüzgârın etkisiyle büyümüştür. Yanan birçok yapı arasında Ağakapısı da bulunmaktadır.¹¹⁵ Aynı yıl içerisinde şeyhülislamın Bahçekapısı'ndaki konağıyla Bitpazarı yanmış ve Üsküdar Ayazma Sarayı'nda çıkan yangında çevredeki birçok ev ve dükkân yanmıştır.¹¹⁶ Bitpazarı'ndaki yangın, yeniçerilerin ihmali ve yağmayla meşgul olmaları dolayısıyla çok büyük zararlara yol açmıştır.¹¹⁷ 1751'de Fatih Büyük Karaman'da çıkan yangın rüzgârın da etkisiyle büyümüş,¹¹⁸ 7.000 ev ve 3.000 dükkân küle dönmüştür.¹¹⁹

1752'de Gedikpaşa,¹²⁰ Koska, Beyazıt, Kandilli ve Langa'da,¹²¹ 1753'ten 1755 yılına kadar Galata, Kandilli, Yenikapı, Cibali, Şehzadebaşı, Aksaray, Üsküdar, Uzunçarşı, Sultanhamam, Ayvansaray ve Kadırga Limanı'nda yangınlar meydana gelmiştir.¹²²

Ekim 1755'te Hocapaşa'da çıkan yangın rüzgârın etkisiyle otuz altı saat sürmüş ve şehrin önemli bir kısmını harabeye çevirmiştir.¹²³ 1754'te Kuzguncuk'ta çıkmış olan yangından sonra buradaki imar işlerinde çalışan neccarların, bundan bir yıl sonra Hocapaşa'da meydana gelen yangın dolayısıyla şehirden çıkmaları bir emirle yasaklanmıştır.¹²⁴ 1756 yılında önce Samatya'da ardından Cibali'de yangınlar çıkmıştır. Bunlardan ikincisi rüzgârın

etkisiyle genişlemiş ve Yenikapı'ya kadar uzanmıştır.¹²⁵ Bu yangından sonra harîkzede İstanbul halkının ekmek ihtiyacı Üsküdar'ın sahil tarafındaki fırınlardan sağlanmıştır.¹²⁶

1758, 1762, 1763 yıllarında Sultanahmet çevresi, Odunkapısı, Beyazıt, Fatih ve Üsküdar'da yangınlar çıkmıştır.¹²⁷ 1782'de İstanbul'da üç ayrı yangın meydana gelmiş ve bunlardan her biri şehre büyük zararlar vermiştir.¹²⁸ Fakat sonuncusu olan 23 Ağustos 1782 tarihli yangın çok daha etkili olmuştur. (Resim 5) Cibali'de başlamış olan bu yangın İstanbul'un gördüğü en büyük felaketlerden birisidir.¹²⁹ Daha sonra 1784-1807 yılları arasında da İstanbul, Galata, Hasköy ve Üsküdar bölgelerinin muhtelif noktalarında büyük küçük birçok yangın meydana gelmiştir.¹³⁰

1808'de Alemdar Vakası sırasında kasten çıkarılan yangınlar olmuştur.¹³¹ 2 Ağustos 1826'da Hocapaşa'da başlayan yangın büyük bir felakete yol açmıştır.¹³² 31 Ağustos 1833'teyse, Cibali'de başlayan bir yangın rüzgârın etkisiyle büyümüş, birçok kollara ayrılarak genişlemiş ve şehrin yarısı harabeye dönmüştür.¹³³ 1839'da Bâbüâlî binası üçüncü kez tamamen yanmış ve kârgir olarak başlanan inşaat 1843 yılında tamamlanmıştır.¹³⁴

O. Nuri Ergin, 1854-1919 yılları arasında meydana gelmiş olan 229 ayrı yangını bir tablo hâlinde vermektedir.¹³⁵ İstanbul yangınlarına dair hazırlanmış iki mezuniyet tezinde de 1831-1923 yılları arasında yüzlerce yangının vuku bulduğu görülmektedir.¹³⁶

111 *Subhî Tarihi*, s. 655, 656-657, 661-662, 712-713, 714, 727, 729-730, 755.

112 İzzî Süleyman Efendi, *Târih-i İzzî*, İstanbul 1784, s. 7a, 24a, 39b-40a.

113 İzzî, *Târih*, s. 65a.

114 İzzî, *Târih*, s. 40a, 70a, 142b.

115 İzzî, *Târih*, s. 216a.

116 İzzî, *Târih*, s. 218b, 226a, 230a.

117 İzzî, *Târih*, s. 230b.

118 İzzî, *Târih*, s. 251b.

119 Schneider, "Brande in Konstantinopel", s. 397.

120 İzzî, *Târih*, s. 273a.

121 Ergin, *Mecelle*, c. 3, s. 1210-1211.

122 Ahmed Vâsîf Efendi, *Vâsîf Tarihi*, Bulak 1219, c. 1, s. 23, 27, 29, 32, 39, 44, 55, 56.

123 Vâsîf, *Tarih*, c. 1, s. 66.

124 Kenan Yıldız, "Üsküdar Şer'iye Sicilleri Işığında Yangınların Sosyo-Ekonomik Sonuçları (1724-1756)", *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu V: 1-5 Kasım 2007: Bildiriler*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2007, c. 2, s. 205.

125 Vâsîf, *Tarih*, c. 1, s. 75, 81.

126 Yıldız, "Üsküdar Şer'iye Sicilleri Işığında Yangınlar", s. 206.

127 Vâsîf, *Tarih*, c. 1, s. 147, 209, 211, 226, 227.

128 Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, İstanbul 1309, c.2, s. 173-174; Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları*, haz. Hüsamettin Aksu, İstanbul 1994, s. 21-24.

129 Derviş Mustafa Efendi, *1782 Yılı Yangınları*, s. 25 vd.

130 Ayrıntılı bilgi için bk. Cezar, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar", 365-367; Mehmet Ali Beyhan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul İstanbul Tarih Boyunca İstanbul ve Çevresini Etkileyen Faktörler*, ed. Said Öztürk, İstanbul, ts., s. 216-240.

131 Ahmed Cevdet Paşa, *Târih-i Cevdet*, İstanbul 1309, c. 9, s. 26; Kemalettin Kuzucu, *Bâbüâlî Yangınları ve Sosyo-ekonomik Etkileri (1808-1911)*, doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2000, s. 13-16.

132 Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, haz. Ahmet Hezarfen, İstanbul 1999, c. 1, s. 122-123.

133 Lütfi, *Tarih*, c. 4, s. 780.

134 Lütfi, *Tarih*, c. 5, s. 94; c. 7, s. 1141-1142; Kuzucu, *Bâbüâlî Yangınları*, s. 29-30, 37-41.

135 Ergin, *Mecelle*, c. 3, s. 1228-1338.

136 Havane Dırağ, *1831-1900 Yılları Arasındaki İstanbul Yangınları*, mezuniyet tezi,

1856 yılında çıkan Aksaray yangını bazı cadde ve sokak düzenlemelerine sebep teşkil etmiştir.¹³⁷ 1865 Hocapaşa yangınıysa, “İstanbul için felaketten ziyade saadeti” getirmiş ve *Islahat-ı Tarîk Komisyonu*’nun kurulmasına vesile olmuştur. Nitekim bu komisyonun yaptığı çalışmalarla hazırlanan planlara uygun olarak Bâbîâli, Divanyolu, Gedikpaşa bölgeleri nizami bir şekilde yeniden imar edilmiştir.¹³⁸

1865 Galata ve Hocapaşa yangınları¹³⁹ ve 1870 Beyoğlu yangınında¹⁴⁰ devlet tarafından halka birtakım yardımlar yapılmıştır.

Her ne kadar kullanılan malzeme yönünden mimaride bir dönüşüm gerçekleştiyse de, XX. yüzyılda da yangınlar eksilmemiştir. Bunlardan 1908 Çırçır, 1910 Darıca, 1911 Bâbîâli, 1911 Uzunçarşı, 1912 İshakpaşa, 1918 Yavuz Selim yangınları büyük zararlara yol açan afetler olarak zikredilebilir.¹⁴¹

Cumhuriyet dönemi boyunca da İstanbul’un birçok değişik semtinde onlarca yangın meydana gelmiştir. 1923-1965 yılları arasındaki yangınlar Tarık Özavcı tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.¹⁴² 1923 Karagümrük, 1924 Arnavutköy, 1925 Heybeliada, 1926 Üsküdar İcadiye, 1926 Maltepe, 1927 Üsküdar Valideiatik, 1929 Tatavla, 1931 Teşvikiye Çiftelikkallar, 1941 Fenerkapı yangınları birbirini takip etmiştir.¹⁴³ Ayrıca, 1931 yılında Beşiktaş’ta da bir yangın çıkmıştır.¹⁴⁴ 1943’te çıkan yangında Kapalıçarşı ve çevresi önemli oranda zarara uğramıştır.¹⁴⁵ 1949 Sütlüce Nuri Paşa Fabrikası’nda çıkan yangında ise, meydana gelen bir patlama sonucu itfaiyecilerden altı kişi ölmüş ve bazıları yaralanmıştır.¹⁴⁶ 1950’de Sahafflar Çarşısı’nda bir yangın çıkmış ve birçok dükkân yanmıştır.¹⁴⁷ 1954’te elektrik kontağından çıkan bir

yangında Kapalıçarşı’nın içinde ve dışında toplam 1.394 dükkân yanmıştır.¹⁴⁸ 1957 Şehzade Camii avlusundaki Mobilyacılar Çarşısı yanmış ve cami de bu yangından etkilenmiştir.¹⁴⁹ 1957’de yine Kapalıçarşı’da bir yangın çıkmıştır.¹⁵⁰ 1959’da Sirkeci’de meydana gelen bir patlama sonrasında yangın çıkmış ve ölenler olmuştur.¹⁵¹

Bu tarihten itibaren günümüze kadar konut ve işyerlerinde meydana gelmiş onlarca yangın olmakla birlikte, bunlar genel olarak münferit vakalar olarak kalmıştır. Buna karşılık, bu dönemde orman yangınlarının öne çıktığı ve büyük zararlara yol açtığı görülmektedir. Yaz aylarında Adalar’da çıkan yangınlar buna örnek olarak verilebilir. Ayrıca, belli maksatlarla Sayıştay arşivinde ve tarihî yapılarda çıkarılmış olan yangınlardan da söz edilebilir.

İstanbul Üniversitesi, 1977; Şefika Sürücü, *İstanbul Yangınları (1900-1923)*, mezuniyet tezi, İstanbul Üniversitesi, 1978.

137 Ahmed Lutfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, İstanbul 1984, c. 9, s. 181.

138 Ergin, *Mecelle*, c. 3, s. 1222.

139 Lutfî, *Târih*, İstanbul 1988, c. 10, s. 135, 145.

140 Lutfî, *Târihi*, c. 12, s. 55; Ergin, *Mecelle*, c. 3, s. 1225.

141 Cezar, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar”, s. 376-380; Beyhan, “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, s. 268-277.

142 Tarık Özavcı, *İstanbul Yangınları: 1923-1965*, İstanbul 1965.

143 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 15-37.

144 Muhittin Soğukoğlu, “Cumhuriyet Döneminde İstanbul Yangınları”, *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, ed. Said Öztürk, İstanbul, ts., s. 586.

145 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 38-40.

146 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 53-55.

147 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 109-110.

148 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. s. 117-119.

149 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 141.

150 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 148.

151 Özavcı, *İstanbul Yangınları*, s. 154-172.